

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

7-son (5-jild)
2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 7 (5) – 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Норов Шухрат Сувонович</i> МОЛОДЁЖНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В ИНТЕГРАЦИИ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА ПРИМЕРЕ ЗАРАФШАНСКОГО ОАЗИСА	9-14
<i>Nazirxo'jayev Muhammadalixo'ja Qosimxo'jayevich</i> 1945-1950-YILLARDA ANDIJON VA FARG'ONA VILOYATLARIDA HARBIY ASIRLARINING QURILISH VA XALQ XO'JALIGI ISHLARIGA JALB ETILISHI TARIXIDAN	15-22
<i>Xujaniyazov Uktam Eshbaevich</i> QORAQALPOG'ISTON DAVRIY MATBUOTINING MUSTAQILLIK YILLARIDAGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI (1991-2018).....	23-27
<i>Toirjonova Ruxsora Shaxobiddinovna</i> SOVET DAVRIDA VAQF MULKLARI TAQDIRI VA DINIY MUASSASALARGA BO'LGAN MUNOSABAT	28-31
<i>Aytmuratova Janilsin, Quvvatova Charos</i> THE ROLE OF THE JADIDS IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL PUBLIC EDUCATION, LITERATURE, AND ART	32-36
<i>Rahimova Zeboxon O'ktam qizi</i> XORAZM HUDUDIDAGI TARIXIY QAL'ALAR REKONSTRUKSIYASIDA 3D MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	37-42
<i>Aytmuratov Jalgas, Doshniyazov Raxat</i> QORAQALPOG'ISTON SAN'ATINING TARAQQIYOTIDA TASVIRIY SAN'ATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH MANBALARI	43-49

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Raximbayev Akmal Azatboyevich</i> O'ZBEKISTON HUDUDLARIDA SANOATNI RIVOJLANISHI VA AGLOMERATSIYALARNI SHAKLLANISH JARAYONLARI	50-57
<i>Amonov Mehridin Oromiddinovich</i> TADBIRKORLIK FAOLIYATINI BOSHQARISHDAGI RAHBARLIK USHLUBLARI	58-63
<i>Shukurov Ikrom Abdurashitovich</i> TURIZM SOHASINING RIVOJLANISHIDA TURISTIK FIRMA VA TASHKILOTLAR TOMONIDAN SOTILGAN SAYYOHLIK YO'LLANMALARINING TA'SIRINI TAHLIL ETISH	64-69

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Karimbayeva Salomatxon, Mirzaxmedov Abdurashid</i> IJTIMOIY TOLERANTLIKKKA TA'RIF	70-74
<i>Qayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUN IQLIMLAR NAZARIYASINING IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLILI.....	75-78
<i>Bekpo'latov Ulug'bek Rahmatulla o'g'li</i> SIMMETRIYA VA ASIMMETRIYA BIRLIGI KONTEKSTIDA "O'ZBEKISTON – 2030" STRATEGIYASIDAGI G'OYALARNING IJTIMOIIY FALSAFIY TAHLILI	79-85

<i>Kubatov Shahobjon</i> 2016-2024-YILLARDA O'ZBEK JAMIYATI TAFAKKURIDA DAVLATNING IJTIMOIIY FUNKSIYALARI TAHLILI	86-96
<i>Abduraxmonov Is'haq, Jurayeva Rayxona</i> YOSHLARDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING METODOLOGIK MUAMMOLARI	97-100
<i>Raximova Yulduz Dilmurod qizi</i> ISLOM FALSAFASIDA INSON TALQINI	101-104
<i>Achilov Firdavs Nasritdin o'g'li</i> YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARI MA'NAVIIY QIYOFASINI YUKSALTIRISHDA MAHMUDXO'JA BEHBUDIY TA'LIMOTINING AHAMIYATI	105-108
<i>Mansurov Abdulaziz Akbarjonovich</i> DEMOGRAFIK JARAYONLAR, MIGRATSIYA VA URBANIZATSIYANING MADANIYATLARARO DIALOGGA TA'SIRI.....	109-113
<i>Хамдамов Бехзод Хабибович</i> ФИЛОСОФИЯ ЛИЧНОСТИ И СУДЬБЫ В «БОБУРНАМЕ»	114-118

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Mamadaliyeva Naibaxon, Mamadaliyeva Odinaxon</i> DAVLAT TILIDA SIFAT VA SERTIFIKATLASH ATAMALARI IZOHLI LUG'ATINI YARATISH ZARURATI	119-125
<i>Алиева Эльвина, Расулова Дилбар</i> ИЗУЧЕНИЕ КОНВЕРГЕНЦИИ ЯЗЫКОВЫХ СРЕДСТВ НА МАТЕРИАЛЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОЗАИЧЕСКОГО ТЕКСТА	126-134
<i>Eshboyev Qahramon Bakir o'g'li</i> LEKSIKOGRAFIYADA DARAJALANISH QONUNIYATINING ILMIY-AMALIY AHAMIYATI	135-144
<i>Qodirova Barno Ibragimovna</i> O'ZBEK FILOLOGIK TERMINOLOGIYASIDA -IZM QO'SHIMCHASINING ETIMOLOGIK VA MORFOLOGIK TAHLILI	145-149
<i>Tursinbaev Ilham Po'latbay o'g'li</i> BOLALAR ADABIYOTIDA POEMANING JANRIY XUSUSIYATLARI	150-154
<i>Abdurahmonova Farangiz, Xudoymurodova Xurriyat</i> "SAG'RI TERI TILSIMI" FALSAFIY ROMANIDA BOSH QAHRAMON TAQDIRINING BADIY TALQINI	155-158

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Yunusov Xaydarali Muratovich</i> YEVROPA ITTIFOQI HUQUQINING ASOSIY PRINSIPLARI	159-168
<i>Zokirov Sherzod</i> O'ZBEK XONLIKLARIDA INSON HUQUQLARINING TA'MINLANISHI: FUQAROLAR MUHOJIRATLARI BILAN ISHLASH VA U BO'YICHA NAZORATNI AMALGA OSHIRISH MISOLIDA	169-176
<i>Жураев Шерзод Юлдашевич</i> ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНЦИПА ЗАЩИТЫ ДОВЕРИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА	177-185

<i>Maxamatov Maxmud Maxamataminovich</i> INSON HUQUQLARIDAN CHEKINISHNI XALQARO STANDARTLARDA TARTIBGA SOLINISHI	186-192
<i>Мадаминова Дилафруз, Авазбекова Диёрахон</i> СОПРИКОСНОВЕНИЕ ИСЛАМСКИХ И МЕЖДУНАРОДНЫХ НОРМ В ВОПРОСАХ РОДИТЕЛЬСКИХ ПРАВ И ОПЕКИ НАД РЕБЁНКОМ	193-202
<i>Qudratillayev Jaxongir Zokirjon o'g'li</i> INTERNETDAN FOYDALANISH HUQUQINING TARKIBIY QISMI	203-209
<i>Мукумов Бобур Мелибой угли</i> ОЦЕНКА РЕГУЛИРУЮЩЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ И ОБЩЕСТВЕННАЯ ЭКСПЕРТИЗА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГОСУДАРСТВА, БИЗНЕСА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА	210-214
<i>Mamatmurodov Farrux Farxod o'g'li</i> FUNDAMENTAL DIFFERENCES AND ANALYSIS OF THE ORGANIZING PRINCIPLES OF ISLAMIC FINANCE AND TRADITIONAL FINANCE. IN THE EXAMPLE OF ISLAMIC BANKS AND TRADITIONAL BANKS	215-222
<i>Yarlakabov Sherali</i> ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA KADRLAR BILAN ISHLASH HUQUQIY ASOSLARINING NAZARIY JIHATLARI	223-228
<i>Боймурзаев Жасурбек Бахтиярович</i> ЗНАЧЕНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ В БОРЬБЕ С НАРКОТИКАМИ И НАПРАВЛЕНИЯ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ	229-234
<i>Xadjiyev Azizbek Kadambayevich</i> “IJTIMOIY ADOLAT” TUSHUNCHASI, MAZMUNI VA TARKIBI VA XALQARO QONUNCHILIK Hujjatlarida tutgan o'rni	235-240
<i>Abulxayrov Rustamxon Ibodullayevich</i> PORTLASHDAN KEYIN KO'ZDAN KECHIRISH DAVOMIDA OLINGAN ASHYOVIY DALILLAR BO'YICHA TAYINLANADIGAN PORTLASH-TEKNIK VA PORTLOVCHI MODDALAR EKSPERTIZALARI HAL ETADIGAN MASALALAR	241-249
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Jumaniyozova Muhaiyo Tojiyevna</i> IJTIMOIY-GUMANITAR YO'NALISH PEDAGOGLARI KREATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI.....	250-256
<i>Menglikulov Xayrulla Aliqulovich</i> OLIY O'QUV YURTIDA JISMONIY TARBIYANING TASHKILIIY SHAKLLARI	257-263
<i>Jurayeva Balxiya Farxod qizi</i> ROBOTOTEXNIKA DARSLARIDA STEAM – TA'LIM YONDASHUVINING AHAMIYATI	264-270
<i>Nasritdinova Madina Nurullayevna</i> ARTPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK PEDAGOGLARNING BADIIY-IJODIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR TAJRIBA-SINOV ISHLARI NATIJALARI TAHLILI VA SAMARADORLIK DARAJASI	271-275
<i>Charshanbiyev Namaz Maxmatmurodovich</i> KASBIY TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUV JARAYONINI RAQAMLI TA'LIM PLATFORMALAR ASOSIDA TASHKIL ETISH METODIKASI	276-281

Received: 16 June 2025

Accepted: 5 July 2025

Published: 15 July 2025

Article / Original Paper

ENSURING HUMAN RIGHTS IN THE UZBEK KHANATES: AN EXAMPLE OF DEALING WITH CITIZENS' APPEALS AND OVERSEEING THEM

Zokirov Sherzod

Leading researcher Institute of Legislation and legal policy under the President of the Republic of Uzbekistan,
doctor of philosophy (PhD) on science in law
E-mail: sherzokirov@gmail.com

Abstract. In this article, the provision of human rights during the Uzbek khanates was considered on the example of the consideration of citizens' appeals and its supervision. In this regard, it is studied on the basis of fragmentary facts present in the scientific literature and in scientific research carried out by researchers. At the same time, during the period of the Uzbek khanates, the consideration of citizens' appeals and the implementation of control over them have been analyzed based on the national legal documents available today.

Keywords: citizens' appeal, human rights, Uzbek khanate, reception ceremony, gender equality, representative institution, repeated appeal, mukhtasib.

O'ZBEK XONLIKLARIDA INSON HUQUQLARINING TA'MINLANISHI: FUQAROLAR MUROJAATLARI BILAN ISHLASH VA U BO'YICHA NAZORATNI AMALGA OSHIRISH MISOLIDA

Zokirov Sherzod

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Qonunchilik va huquqiy siyosat instituti yetakchi ilmiy xodimi,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek xonliklari davrida inson huquqlarini ta'minlanishi fuqarolarning murojaatlarini ko'rib chiqish va uni nazorat qilish misolida ko'rib chiqilgan. Bu borada ilmiy adabiyotlarda va tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda mavjud bo'lgan fragmentar faktlar asosida o'rganilgan. Shu bilan birga, o'zbek honliklari davrida fuqarolarning murojaatlarini ko'rib chiqish va u bo'yicha nazoratni amalga oshirish bugungi kunda mavjud milliy qonunchilik hujjatlariga asosan qiyosiy-huquqiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: fuqaro murojaati, inson huquqlari, o'zbek xonliklari, qabul marosimi, gender tengligi, vakil instituti, takroriy murojaat, muhtasib.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I7Y2025N26>

KIRISH

O'zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanishi, tarixiy xotirasiz kelajak yo'qligi, tarix millat uchun ruhiy ozuqa ekanligi barchaga ayon. So'nggi yillarda qadim va boy tariximizni har tomonlama va chuqur o'rganish, asosiysi, olingan natijalarni xalqimizga yetkazish har qachongidan ko'ra kuchliroq ahamiyat kasb etmoqda.

Ushbu o'ta muhim va mas'uliyatli jarayonda turli yo'nalishda tadqiqot olib borayotgan olimlar tomonidan amalga oshirilayotgan ilmiy izlanishlarning o'rni alohidadir. Bugungi yangi

O'zbekistonda mamlakatimizning haqqoniy tarixini tiklash va uning rivoji uchun barcha zaruriy shart-sharoit va imkoniyatlar yaratildi.

Binobarin, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining deyarli har bir chiqishi, nutq va risolalarida tarixiy xotiraga tayangan holda faxr va iftixorni yuksaltirish milliy o'zlikni asrab qolishning asosiy omillardan biri ekaniga alohida urg'u berilmoqda. Ushbu fikrimizning yaqqol misoli sifatida davlatimiz rahbarining Qashqadaryo viloyatida yangi tashkil etilgan Ko'kdala tumani faollari bilan o'tkazgan uchrashuvida bildirgan fikrlarini keltirishimiz mumkin.

Prezidentimiz fikrining avvalida buyuk sarkarda bobomiz Amir Temurning To'xtamishxon bilan bo'lgan tarixiy jangdagi ulkan g'alabasi haqida o'qiganini va bu jang haqidagi ma'lumotlarga avval duch kelmaganini, u kishi uchun bu yangilik bo'lganini aytgan. Fikrining so'nggida esa: "Biz nega shu kabi buyuk ajdodlarimiz tarixini yaxshi o'rganmaymiz? Uzoq yillar ura-ura bilan umuman boshqalar tarixini, boshqalar g'alabasini miyamizga singdirishgandi. Mutasaddilarga topshiriq berdim – biz, birinchi navbatda, o'zimizning bobolarimiz tarixini o'rganishimiz kerak" [22], deb tarixni chuqur o'rganishga alohida urg'u berganligi ham har bir tadqiq etilayotgan mavzuning, eng avvalo, tarixini bilish muhim ahamiyatga egaligidan dalolat beradi.

METODOLOGIYA

Ushbu maqolani tayyorlashda IMRAD usulidan foydalanildi. Bunda, tegishli sohadagi xorijiy va mahalliy olimlarning fikri o'rganildi, muhokama qilindi va taqqoslandi. Shuningdek, tahlilda muallifning subyektiv fikrlari ham katta o'rin egallaydi.

NATIJA VA MUHOKAMA

O'zbekiston davlatchiligi tarixiga nazar tashlanganda, O'zbek xonliklarida fuqarolarning murojaatlari bilan ishlash bevosita ushbu xonliklardagi boshqaruv tizimiga bog'liq bo'lgan deb aytish mumkin. Sababi, fuqaroning murojaatini bevosita hal qilish, ular tomonidan berilgan arz va shikoyatlarni hukmdor (xon, amir)larga yetkazish hamda murojaatlarning shariat normalariga muvofiq va qonuniy hal etilishi ustidan nazoratni amalga oshirish uchun turli xildagi bosqichlar, tuzilmalar, alohida mansablar joriy etilgan. Hukmdorlar aholining arz va shikoyatlarini hal etishda boshqaruv tamoyillariga asoslangan holda ish ko'rganlar.

Masalan, Buxoro xonligida davlat boshlig'i mahkamasining ikki asosiy maxsus xodimi bo'lib, ular amirning kundalik ishini yuritish masalalari bilan bevosita mashg'ul bo'lgan. Ulardan biri parvonachi bo'lib, u amir farmonlari va boshqa qarorlarini beklarga hamda boshqa mansabdor shaxslarga yetkazish masalalari bilan shug'ullangan [7; B. 148.]. Ikkinchi lavozim egasi dodhoh, ya'ni, davlat boshlig'iga turli masalalar bo'yicha kelib tushadigan ariza va shikoyatlarni qabul qilib, xonga yetkazish hamda berilgan javoblarni o'z egalariga qaytarish vazifasini bajarish yuklatilgan lavozim hisoblangan [18; B. 14.].

Buxoro amirligida amirlar ariza va shikoyatlarni ko'rib chiqishga katta e'tibor bilan qaraganlar. Ya'ni, davlatning eng oliy darajasidagi amaldorlar inson huquqlarini ta'minlanishining bir ko'rinishi hisoblangan raiyatning murojaatlarini bevosita o'zlari ham ko'rib chiqish bilan shug'ullanganlar. Xususan, ariza va shikoyatlar shaxsan amirning o'zi tomonidan ko'rib chiqilar, ba'zan shaxsan amirning nazorati ostida murojaatlar mazmunan ko'rib chiqish uchun shayxulislom, qushbegi yoki qozikalonga topshirilgan. Amir tomonidan ko'rib chiqish topshirilgan murojaatlarni amaldorlar ko'rib chiqishdan bosh tortsa yoxud ularni yetarli darajada hal qilmasalar, shikoyatchilar takroriy ravishda ikkinchi marotaba amirga

murojaat etishlari mumkin bo'lgan. Ikkala holatda ham qoida bo'yicha ma'lum bir ish bo'yicha qaror joyning o'zida qabul qilinishi lozim edi [2].

Hozirgi kunda ushbu holatni milliy qonunchiligimiz bilan taqqoslaganda O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi Qonunning **32-moddasida** jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini qabul qilishni yoki ko'rib chiqishni qonunga xilof ravishda rad etganlik ustidan bo'ysunuv tartibida yuqori turuvchi organga yoki bevosita sudga shikoyat qilish mumkin ekanligiga oid qoidalar o'rnatilgan.

Buxoro amirligida amir Shoxmurod tomonidan o'tkazilgan islohotlar ichida, ayniksa, sud islohoti diqqatga sazovordir. Unga ko'ra, har bir musulmon, hatto qul ham qoziga o'z shikoyati bilan kelishga va g'ayriqonuniy ish qilayotgan o'z xo'jayinini javobgarlikka tortishga haqli bo'lgan [8; B. 207.].

Bunday qoida o'sha vaqtdagi Buxoro amirligidagina emas, butun Turkiston davlatlarida sudlovni ijobiylashtirish hamda har bir inson huquqi ta'minlanishi yo'lida tashlangan katta qadam bo'lgan. Bundan tashqari, qirq a'lamdan (qonunshunoslardan) iborat oliy sud (qozixona) palatasi tuzilgan. Uning a'zolari shariat huquqi asosida amir Shohmurodning o'zi tuzib bergan to'plamni qo'llariga olib, arz va shikoyatlarni hal etishda unga karab ish ko'radigan bo'lganlar.

Ariza yoki shikoyat da'vogarning maxsus ishonchli vakili tomonidan topshirilishi hamda sud jarayonida uning **vakil sifatida** ishtirok etishi mumkin bo'lgan.

Hozirga kelib murojaatlarga oid qonunchilik normalarida ushbu vakillik instituti mavjud bo'lib, "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi Qonunning **6-moddasida**, agar murojaatlar murojaat etuvchilarning vakillari orqali berilsa, murojaatlarga ularning vakolatlarini tasdiqlovchi hujjatlar ilova qilinishi kerakligi to'g'risidagi norma mustahkamlangan. Demak, vakillar orqali murojaat qilish institutining shakllanishi mana shu davrdan boshlangan degan xulosani ilgari surishimiz mumkin.

Buxoro amirligining Kamat tumanida yashovchi Tuxtaoy ismli ayol 1875 yilda amir Sayyid Muzaffarga (1860-1885) shikoyat bilan murojaat qilganligi, murojaatining mazmuni, Burxon ismli shaxs ushbu ayolni o'ziga turmushga chiqishga majbur qilayotganligi bo'lgan. Amir Buxoro Qozi-kaloniga mazkur holatni tekshirish va sabablarini aniqlash bo'yicha maxsus topshiriq "muboraknoma" berganligi manbalarda qayd etilgan [21; B. 50.].

Bundan ko'rinadiki, Buxoro amirligida nafaqat erkak murojaatchilar, balki **ayollarning ham murojaatlari tinglangan** va **ularning huquqlarini himoya qilish** hamda **buzilgan huquqlarini tiklash** hamda **gender tengligini ta'minlash** choralari ko'rilgan.

1747-1920 yillarda hukm surgan Buxoro amirligi davlat apparati musulmon davlatchilik an'analari va chingiziy-turkiy odatlar asosiga qurilgan. Bu apparatdagi muhim institutlaridan biri hukmdorning aholi arz-dodini ko'rib chiqish tizimi edi. Chunki bu tizim amirga, avvalo, mamlakatda ichki tartibni saqlash, qolaversa, adolatparvar hukmdor sifatida xalq oldidagi obro'sini oshirishga xizmat qilardi.

An'anaga ko'ra, aholi arzi saroyda maxsus o'tkaziladigan marosimda va hukmdorning shahar yoki mamlakat bo'ylab qilgan safarlari davomida qabul qilingan. So'ng amir arizalar bilan shug'ullanishni o'z amaldorlariga topshirgan. Buxoro amirligi saroy devonida bu jarayon aks etgan yozishma fors tilida yuritiladigan muboraknoma (ko'plikda muboraknomajot) va arz (ko'plikda aroiz) hujjatlari orqali amalga oshirilgan. Tabiiyki, aholi arzini ko'rib chiqish instituti

ayrim farqlar bilan Qo'qon va Xiva xonliklarida ham mavjud bo'lgan. Masalan, Qo'qon xonligida ham arizalarga **yo'llangan javoblar** muboraknoma deb yuritilgan [17; B. 7.]. Lekin ularni yuritish ishi Buxoro amirligidagichalik tartibli emas edi. Xiva xonligida esa, saroyga kelgan arizalar bilan yasovulboshi shug'ullangan. Arizalarga javoban yasovulboshi devonidan fatak yoki nishona hujjati yuborilgan [1; B. 227.]. Buxoroda esa, muboraknoma aholi nomidan kelgan ariza va turli iltimoslarga javoban yozilgan [20; B. 80.]. Xiva xonligidagidan farqli ravishda, bu yerda u hukmdor devonida (darbori oliy, rikobi oliy) amirning shaxsiy kotibi munshiy tarafidan yozilgan [15; B. 26-26.]. Unda arizada ko'rsatilgan masala yuzasidan amirning irodasi buyruq shaklida tegishli amaldorga yuborilgan.

Muboraknoma, avvalo turli mazmundagi arizalariga javoban yozilgan. U bir amaldorga yoxud ko'rilayotgan ishga aloqasi borligiga qarab **bir necha amaldorga** yuborilgan.

Hozirgi kun bilan qiyoslaganda, jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlariga oid qonunchilik hujjatlari ustidan nazoratni amalga oshirish bilan shug'ullanuvchi idora hisoblangan prokuratura organlariga kelib tushgan murojaatlarga javob berishda bir necha tarkibiy tarmoq (*boshqarma, bo'lim*) mas'ul bo'lib hisoblanishi tarixi Buxoro amirligida ariza va shikoyatlarga javob berishda qo'llanilgan muboraknomalarga o'xshash bo'lganligiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

Muboraknomalar mazmuni va funksiyasiga ko'ra ikki xil bo'lgan. Uning birinchi turi murojaat qilingan arzning qisqacha mazmuni bilan boshlanib, amirning mazkur holat bo'yicha qanday ishlar qilinishi kerakligi haqidagi buyrug'i bilan yakunlangan. Muboraknomaning ikkinchi turi esa, amaldor tomonidan bajarilgan ishini ma'qullash yoki qo'shimcha ko'rsatma berish, mukofotlash mazmunida yozilgan. Bu turdagi muboraknomalar tuzilishi qisqa va lo'nda bo'lgan.

Muboraknomalarda ko'rilishi ko'zda tutilgan muammolar mazmunan quyidagi sohalarni qamrab olgan:

- ijtimoiy muammolar (masjid-maqbaralar, madrasalar, ko'priklar, yo'llar, suv inshootlarini ta'mirlash, yangilarini qurish);
- ta'lim sohasidagi muammolar (madrasalar faoliyatini yo'lga qo'yish, muhtoj talabalarni turar-joy va kitoblar bilan ta'minlash);
- yer-mulk sohasidagi muammolar (yer-mulkchilikning turli shakllarida yuzaga kelgan muammolarni hal qilish);
- huquq sohasidagi muammolar (yuz bergan qotillik va ma'muriy huquqbuzarliklarga chora ko'rish, aybdorlarni jazolash);
- oilaviy muammolar (oilaviy nizolarni ajrim qilish) [23].

Milliy olimlarimizdan Z.M.Muqimovning qayd etishicha [4; B. 231.], Buxoro amirligida sud va sudlovlikka oid to'rtta mansab bo'lgan. Ya'ni, shayxulislom, mufti-huquqshunos, muhtasib va o'qituvchi.

Uchinchi mansab hisoblangan muhtasiblar (*bugungi kun bilan taqqoslaganda prokuror bajaradigan vazifa va funksiyalarga qiyoslash mumkin, muallif Sh.Z.*) bu davrda aholini shariat taqiqlagan harakatlardan tiyilib turishga, yaxshilikka oid harakatlarni qilishga undaganlar. Shariat qonun-qoidalarining bajarilishi ustidan doimiy nazorat olib borib, mansabdor shaxs va dindorlar axloq hamda qadr-qimmat qoidalariga amal qilishlarini ta'minlash borasida ham nazoratni amalga oshirishgan.

Bundan ko'rinadiki, Ashtarxoniylar davrida ham shariat qonun-qoidalariga rioya qilinishi ustidan nazorat muhtasiblar tomonidan amalga oshirilgan.

Xiva xonligida ham fuqarolarning murojaatlari bilan ishlash o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. Jumladan, Muhammad Rizo Ogahiyning "Firdavs ul-iqbol" asarida, XIX asr boshlarida Xorazmning hududiy yaxlitligini tiklash uchun faol harbiy yurishlari bilan ajralib turgan Qo'ng'iro't hukmdorlaridan biri – Muhammad Rahimxon I (1806-1825) xonlikning turli qismlariga **aholining ariza va shikoyatlarini tinglash** uchun juda ko'p marta borganligi qayd etilgan [6; B. 456-457.].

Dashtiqipchoq qabilalarining Xorazm hududiga joylashish jarayoni alohida urug'larning o'zaro munosabatlarini va ularning milliy boshqaruvda ishtirokini tartibga soluvchi muayyan tizim va mexanizmlarni yaratishni talab qilgan. Bunday tadbirlar, Xiva xoni Abulg'oziy Bahodirxon (1644-1663) davrida o'tkazilib, xonlikning ma'muriy-boshqaruv tizimi qayta tashkil etilgan. Ya'ni, ma'muriy islohotga ko'ra, xonlikdagi barcha o'zbek qabilalari to'rtta qabila birlashmalariga bo'lingan. Xonlik markaziy ma'muriyatida ham yangi lavozimlar joriy etilgan. Jumladan, ikkita shayxulislom, ikkita qozi, Sayyid ota avlodlaridan bitta rais, mutavalli, yasovulboshi (ariza va shikoyatlar bilan shug'ullanuvchi), arbob kabilar joriy etilgan [6; B. 45-46.]. Shunisi diqqatga sazovorki, bu lavozimlarning deyarli barchasi kichik o'zgarishlar bilan xonlikda 1873 yilga qadar mavjud bo'lgan [4; B. 125-126.].

Xiva xonligida fuqarolarning arzlari va shikoyatlarining tinglanishi va hal etilishi haqidagi bir qator qiziqarli kuzatishlarni XIX asrning 60-yillarida Xivaga tashrif buyurgan yevropalik mualliflar ham qayd etishgan. Jumladan, 1863 yilda Xivaga tashrif buyurgan vengriyalik sayyoh Arman Vamberi o'zining esdaliklarida quyidagilarni yozib qoldirgan:

"Deyarli har kuni turli qatlamdagi, turli yoshdagi va jinsdagi aholining shikoyatlari tinglangan. Ularning ko'pchiligi uy kiyimlarida kelishgan. Ba'zi ayollar qo'llarida yosh bolalarini ham ko'tarib olishgan. Bu odamlarning hech biri ro'yxatga olinmagan, ya'ni, navbati bo'lmagan. Kim olamon orasidan o'tib, xonga yaqinroq joyga joylasha olsa, o'shaning shikoyati tinglangan" [14; B. 107.].

Xiva xonlari, odatda, aholining mansabdor shaxslar ustidan shikoyati bor paytda saroyda arz so'raganlar (*murojaatlarni ko'rib chiqish nazarda tutilmoqda, muallif Sh.Z.*). Saroyda arz so'rashning ma'lum kunlari tayin etilgan. Zaruriy suratlarda xon mamlakatdan uzoqda payti arzni Kengash a'zolari tinglashgan. Bundan tashqari, xonlar muayyan vaqtlarda xalq oldiga chiqib turgan. Davlat boshlig'i uchun bu faoliyat ham farz ham qarz hisoblangan bo'lib, bu an'ana "ko'rinush" deb atalgan [13; B. 179.].

1863 yilda Xivaga tashrif buyurgan vengriyalik sayyoh Arman Vamberi o'zining esdaliklarida "Xiva xonligining har bir shahrida musulmon aholisi tomonidan barcha shariat normalariga amal qilishni, shaharlarni obodonlashtirish, bozorlardagi tosh-tarozu, og'irliklarning to'g'riligi hamda savdogarlarning halol savdo qilishlarini nazorat qiluvchi rais (qozi-rais)lar bo'lganligi (*bu davrga kelib muhtasib atamasi ba'zi xonliklarda rais atamasiga o'zgargan*), raislar ota-onalarning farzandlarini maktabga o'z vaqtida yuborishlari ustidan ham nazoratni amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan"liklari to'g'risidagi ma'lumotlarni yozib qoldirgan [14; B. 108.].

Bunday qilinishiga sabab, ta'lim sifatini kuchaytirish, bolalarning ta'lim olishlari muhimligi va bu vazifani shariat normalariga binoan ish ko'ruvchi raislarga yuklanishi esa, bu lavozimning alohida ahamiyat kasb etganidan darak beradi.

Tarixchi olim Bayoniyning ta'kidlashicha, Xiva xonligida raislik mansabi egalaridan biri Abdulloh Oxund ibn Qozi Eshmurod o'zining shariat normalarini yaxshi bilishi, ta'lim va tarbiya ishlariga katta e'tibor berishi hamda fuqarolar tomonidan yo'llangan murojaatlarni shariat normalariga binoan adolatli hal qilganligi bilan ajralib turgan. U xonlik bozorlaridagi nisbiy tartiblarni tiklashga, shaharlar, madrasalar, maktablarni yaxshilashga va yo'llarni ta'mirlashga muvaffaq bo'lgan [3; B. 237.].

Xiva tarixiga oid ma'lumotlarni o'rganish davomida shu aniq bo'ladiki, xonlikda harbiy boshqaruvni amalga oshirishda muhtasiblar alohida o'rin tutgan. Xususan, muhtasib harbiy ishlarda qonun ustuvorligini ta'minlash va bu sohada huquqiy masalalarni shariat qonunlari asosida hal etish bilan shug'ullangan [19; B. 216.].

Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, hozirgi kunda harbiy prokurorlar amalga oshiradigan vazifani Xiva xonligi davridagi muhtasiblarga yuklatilgan vakolatlarga taqqoslash mumkin. Ya'ni, harbiy prokuror lavozimining paydo bo'lish va shakllanish dinamikasi Xiva xonligida mavjud bo'lgan muhtasib lavozimiga borib taqaladi, degan ilmiy qarashni ilgari surish mumkin.

XVII-XX asrlarda Yevropadan O'rta Osiyoga kelgan ba'zi sayohatchilar o'z kundaliklarida xotin-qizlarning xon yoki qoziga ariza va shikoyatlar bilan murojaat qilganliklarini ta'kidlashgan. Buxoro va Xiva xonliklarida hukmdorlar har kuni ma'lum soatlarda shikoyat bilan kelgan aholini qabul qilganlar. Ushbu fuqarolar orasida, asosan, oilaviy masalalar yoki er-xotin o'rtasidagi kelishmovchiliklar (*oilaviy muammo yoki nizolar, odatda er va xotinni yarashtirish yo'li bilan hal qilingan*) sabab murojaat qilgan ayollar ham bo'lganligi qayd etilgan [12; B. 11.].

Xiva xonligida yashab ijod qilgan tarixchilardan biri Bayoniy o'zining "Shajarayi Xorazmshohi" asarida Xiva xoni Muhammad Rahimxon II (1865-1910) har kuni peshin namozidan so'ng quyosh botgungacha bo'lgan oraliqdagi ma'lum soatlarda fuqarolarning qabulini alohida ajratilgan xonalar (ko'rinishxonalar)da tashkil etganligini qayd etgan [9; B. 98.].

Qozixonona ikki xonadan iborat bo'lib, ulardan birida qozi va mufti a'lam, ikkinchisi xonada esa, kotib bo'lgan. Ariza va shikoyatlarni ko'rib chiqish uchun aniq kun yoki vaqt belgilanmagan. Shuning uchun har bir kishi har kuni murojaat qilishi mumkin bo'lgan. Qozixonada maxsus shaxs (jarchi) bo'lib, ariza va shikoyatlarni ovoz chiqarib o'qigan [11; B. 215.]. Tomonlardan biri qozi tomonidan chiqarilgan qarordan norozi bo'lgan taqdirda, u ariza bilan bekga murojaat qilish huquqiga ega bo'lgan. Bek, o'z navbatida, mustaqil qarorlar qabul qilgan. Inson huquqlarini ta'minlanishining yorqin ifodalaridan biri bo'lib, har qanday shaxsning, yashash joyidan qat'i nazar, qoziga murojaat qilish huquqiga ega bo'lganligida namoyon bo'ladi. Qozi tomonidan chiqarilgan adolatsiz hukm yoki qarorga Qozi-kalon o'zgartirish kiritishi mumkin bo'lgan. Bunday holatda, qozi-kalon tomonidan chiqarilgan qarorga qozi hech qanday e'tiroz bildirgan olmagan [10].

Hozirgi kunda ham ushbu vaziyatning ayrim ko'rinishlarda mavjudligini ko'rishimiz mumkin. Ya'ni, "Prokuratura to'g'risida"gi **Qonunning 38-moddasida** prokuror nazorati hujjatlaridan biri hisoblangan protest to'g'risida normalar belgilangan bo'lib, unga ko'ra, qonunga zid bo'lgan hujjatga nisbatan protestni prokuror ana shu hujjatni qabul qilgan organga yoki yuqori turuvchi organga keltirishi, mansabdor shaxsning noqonuniy qaroriga nisbatan ham xuddi shunday tartibda protest keltirilishi mustahkamlab qo'yilgan.

Qo'qon xonligi tarixini tadqiq etgan milliy olimlarimizdan Sh.Vohidov xonlikning har bir shahri, viloyati va bekliklari o'z qozisiga ega bo'lib, fuqarolarning ariza va shikoyatlari, kundalik iqtisodiy va ijtimoiy masalalar qozilar tomonidan hal etilganligi, qozisi bo'lmagan hududlarda esa, uning vazifasini rais bajarganligini ta'kidlab o'tgan [5; B. 32.]. Boshqa bir olim S.Sodanbekov ham rais mansabi egalari aholining xulq-atvori va shariat qonun-qoidalariga rioya qilishlarini kuzatib, nazorat qilib turganliklarini qayd etib o'tgan [16; B. 21.].

XULOSA

Muxtasar aytganda, O'zbek davlatchiligi tarixida fuqarolarning ariza va shikoyatlarini ko'rib chiqishning maxsus tizimi mavjud bo'lgan. Aholining murojaatlarini qonuniy asoslarda hamda shariat normalariga muvofiq hal etilishi ustidan nazorat qilish muhtasiblar tomonidan amalga oshirilgan. Asrlar davomida bu an'ana muayyan o'zgarishlarga yuz tutganiga qaramay, umuman, tubdan tizimli o'zgarishga uchramagan. Muhtasib lavozimi davlat boshqaruvida muhim lavozimlardan biri bo'lganligi hamda shariat normalariga muvofiq ish ko'rganligi bilan boshqa lavozimlardan ajralib turgan.

O'zbekiston Respublikasining arxiv fondlarida, Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasida va boshqa bir qator oliy va ilmiy ta'lim muassasalarining fondlarida, kutubxonalarda o'z tadqiqotchisini kutib turgan materiallar talaygina. Ko'pincha milliy tadqiqotchilarimiz ma'lum bir tadqiqot mavzusini yozish davomida izlanish olib borilayotgan o'z mavzulariga doir tarixiy ma'lumotlarni keltiradilar. Biroq, bu tarixiy materiallardan foydalanishda ular aksariyat hollarda xorijiy mamlakatlar tarixiga murojaat qiladilar.

Mavzuning mazmuni, uning mohiyatini yoritishda o'zimizning tariximizga murojaat qilish, u to'g'risidagi muhim tarixiy faktlarni keng ommaga yetkazishimiz bugungi kundagi ilmfan taraqqiyotida muhim bo'lib hisoblanadi. Bu boradagi fikrlarimizni yanada kengroq asoslagan holda shuni aytishimiz mumkinki, xorijiy tadqiqotchilarning (rus, qozoq, belorus, tojik) nomzodlik, doktorlik dissertatsiyalarining tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, dissertantlar tomonidan tadqiq etilayotgan mavzuning tarixini chuqur o'rganish va bu izlanishlar davomida ular o'z vatanlari tarixiga murojaat qilishadi.

Tarixni bilmagan, anglamagan, uni qadrlamagan, tarixdan saboq olmagan odam nafaqat olis va yaqin ajdodlari qanday yashagani, o'zi mansub bo'lgan millat qanday shakllangani, balki o'z kelajagini ham tasavvur qila olmaydi.

El-yurt taqdiriga daxldor tarixiy adolatni tiklash, xalq va millat o'tmishidagi yopiq sahifalarni to'la ochib berish, shu tarixdan saboq chiqarib, bugun va kelajakka ongli qarashni shakllantirish el-yurt uchun ham qarz, ham farz hisoblanadi.

Muxtasar aytganda, o'zbek romanchiligi asoschisi, adibimiz Abdulla Qodiriyning "Moziyga qarab ish ko'rmoq xayrlidir" degan ibratli gapi mashhur. Mulohaza qilinsa, ushbu so'z juda o'rinli ekani anglashiladi. Negaki, moziy – o'tgan zamon va unda bo'lib o'tgan ishlarga qarab ibratlanish, ulardan kerakli xulosalar chiqarish bugungi kunning qadriga yetish uni asrab-avaylashni keltirib chiqaradi. Tarix takrorlanishini hisobga olgan holda, o'tmishda yo'l qo'yilgan xatolarni qaytarmaslik, kamchiliklarni bartaraf etish yo'lida har bir ishning tarixi, uning ildizlari, mohiyatini o'rganmog'imiz zarur. Shundagina oldimizga qo'ygan maqsadimizga to'lig'icha erishamiz.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Абдурасулов У. Централизованное правосудие и общественное посредничество в Хорезме: анализ документов канцелярии ясаулбаши // History of Central Asia in Modern Medieval Studies. In Memoriam of Professor Rozia Mukminova. Tashkent, 2013.
2. Айни С. Бухара. (Воспоминания) – Душанбе: Ирфон, 1980.
3. Баёний. Шажарайи хоразмшохлй / / «Мерос» туплами. Тошкент, 1991.
4. Bregel Yuri. The Sarts in the Khanate of Khiva / / Journal of Asian history. Vol. 12. 1978.
5. Воҳидов Ш. Қўқон хонлиги ва Бухоро амирлигида унвон ва мансаблар. – Тошкент: 1996.
6. Firdaws al-iqbal. History of Khorezm by Shir Muhammad Mirab Munis and Muhammad Riza Mirab Agahi, trans. from Chaghatay by Yuri Bregel // Leiden, Boston, Koln: Brill, 1999.
7. Мирза Абдал Азим Сами. Тарихи Салатини-и мангитийа (История мангытских государей). / Пред. Л.М.Епифановой. – М.: Вост. литер., 1962.
8. Муқимов Зиёдулла. Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқи тарихи. Олий ўқув юртлари талабалари учун дарслик.- Т.: “Адолат”, 2003.
9. Мухаммад Юсуф Байани. Шаджарайи Хорезмшахи, ркп. ЦБР ТашГИБ, № 9596.
10. Мухитдинов Алишер Абдувахидович Историко-правовые аспекты судебной системы Кокандского ханства // Вестник ТГУПБП. 2018. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriko-pravovye-aspekty-sudebnoy-sistemy-kokandskogo-hanstva> (дата обращения: 20.02.2025).
11. Наливкин В. Краткая история Кокандского ханства. – Казань, 1886. – IV.
12. Обращения граждан — важный фактор развития диалога с народом: Методическое пособие. Т.: «Fan va texnologiya», 2018 г.
13. Одилқориев Ҳ.Т. Давлат ва ҳуқуқ тарихи: ИИБ олий таълим муассасалари учун дарслик / Ҳ.Т. Одилқориев, Н.П. Азизов, Ҳ.Р. Мадиримов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2013.
14. Путешествие по Средней Азии из Тегерана через Туркменскую пустыню по восточному берегу Каспийского моря в Хиву, Бухару и Самарканд, предпринятое с научной целью по поручению Венгерской Академии в Пеште, членом ее А. Вамбери. М., 1867.
15. Семенов А. А. Очерк устройства Центрального административного управления Бухарского ханства позднейшего времени. Сталинабад, 1954.
16. Соданбеков С. Общественный и государственный строй Кокандского ханства (конец XVIII- XIX век): автореф. канд. юрид. наук / 12.00.01. Салморбек Соданбеков. – М.: Изд-во МГУ, 1979.
17. Троицкая А. Л. Каталог архива Кокандских ханов XIX века. Москва: Наука, 1978.
18. Холиқова Р. Амирликдаги амалу унвонлар // Фан ва турмуш. – Тошкент, 2000. - № 4.
19. Хорезм в истории государственности Узбекистана / — Ташкент: Издательство «Узбекистан файласуфлари миллий жамияти», 2013.
20. Чехович О. Д. Задачи среднеазиатской дипломатики // Народы Азии и Африки. 1969. №6.
21. Шодиев Ж.М. Бухоро амирлигида давлатчилик масалалари: Олий ўқув юрти талабалари учун ўқув қўлланма/ Масъул муҳаррир: Ҳ.Б.Бобоев. Т.: Тошкент Давлат юридик институти, 2005.
22. <https://yuz.uz/news/tarixni-oqitishdan-maqsad-nima?view=yakka-mehnat-nizolari-va-ularning-echimi>
23. http://yok.academy.uz/storage/web/source/1/GJtmcPH7_hYKSV9qqqUwnBEA0egj6zd3.pdf

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 4 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).